

SKÄLLVIKS KYRKOGÅRD

Kulturhistorisk kyrkogårdsinventering

*Sankt Anna församling
Söderköpings kommun
Linköpings stift
Östergötlands län
2006*

ÖSTERGÖTLANDS LÄNSMUSEUM

Raoul Wallenbergs plats • Box 232 • 581 02 Linköping • Tel 013-23 03 00 • Fax 013-14 05 62
info@ostergotlandslansmuseum.se • www.ostergotlandslansmuseum.se

SKÄLLVIKS KYRKOGRÅRD

Kulturhistorisk kyrkogårdsinventering

Sankt Anna församling

Söderköpings kommun

Linköpings stift

Östergötlands län

Innehåll

Inledning	2
Bakgrund	2
Syfte	2
Kulturminneslagen och begravningslagen	2
Kulturhistorisk bedömning	3
Inventeringens uppläggning och rapport	3
Översiktskarta	4
Skällviks kyrkogård	4
Kyrkogårdens omgivning	4
Skällviks kyrka	5
Kyrkogårdens historik	5
Översiktlig beskrivning av vegetation m m – Karta	8
Beskrivning av kyrkogården	9
Beskrivning av enskilda kvarter	15
Kvarter A	15
Kvarter B	17
Kvarter C	18
Den utvidgade delen	19
Källor	21
Exempel på gravvårdar med kulturhistoriskt intresse	22
Förklaring till exempellistan	22
Utvärderingskarta	23
Bilagor	
Exempellista	
Fotografier	

INLEDNING

Bakgrund

Ur kulturhistorisk synpunkt är kyrkogårdar och begravningsplatser bärare av en stor mängd information och de här platserna ger anledning till frågor av olika slag. Vad är typiskt för våra kyrkogårdar när det gäller vegetation, omgärdningar, gångar, gravvårdar m m och finns det några regionala skillnader? Vad har varit gängse bruk under olika tider och vad kan vi få för historisk information bara av att gå på en kyrkogård? Med utgångspunkt i behovet av att förbättra kunskapen om våra kyrkogårdar och begravningsplatser genomförs en stiftsövergripande kulturhistorisk inventering.

På uppdrag av Linköpings stift utför Östergötlands länsmuseum inventeringen av kyrkogårdar/begravningsplatser inom den del av stiftet som ligger inom Östergötlands län. Arbetet bekostas av medel från den kyrkoantikvariska ersättningen och påbörjades under år 2002. Projektet beräknas vara avslutat vid utgången av år 2006. Inventeringen berör de till Svenska kyrkan hörande kyrkogårdarna/begravningsplatserna som omfattas av kulturminneslagen. Lagen gäller de begravningsplatser som är tillkomna före utgången av år 1939 och ytterligare några som skyddas genom särskilt beslut av Riksantikvarieämbetet. Denna rapport utgör en delrapport i inventeringen vars resultat kommer att sammanställas och analyseras i en stiftsövergripande rapport.

Syfte

De stiftsövergripande inventeringarnas syfte är:

- att lyfta fram och öka förståelsen för kyrkogårdarnas och begravningsplatsernas kulturvärden och att främja kontakterna mellan kyrkan och kulturmiljövården
- att ge ett underlag för församlingarnas/samfälligheternas planering och förvaltning av kyrkogårdarna/begravningsplatserna och ett underlag för vård- och underhållsplaner
- att sammanställa ett enhetligt och tillgängligt kunskapsunderlag med beskrivning av och historik för den enskilda kyrkogården/begravningsplatsen samt en bedömning av de kulturhistoriska värdena. Inventeringen blir samtidigt en samlad dokumentation och överblick av kyrkogårdar/begravningsplatser i stiftet från 2000-talets första decennium.
- att ge ett underlag för handläggning av kyrkoantikvariska ärenden och för bedömning av var det är särskilt viktigt att stödja insatser med kyrkoantikvarisk ersättning.

Kulturminneslagen och begravningslagen

Enligt Lag om kulturminnen m.m. (SFS 1988:950) skall Svenska kyrkans *kyrkobyggnader*, *kyrkotomter* och *begravningsplatser* vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskas. Tillstånd måste sökas hos länsstyrelsen för att göra väsentliga förändringar på kyrkogården. (Se vidare i bilaga om Kulturminneslagen.) Begravningslagen (SFS 1990:1144) säger att en gravvård ägs av den som betalar gravrättsavgiften. När gravrätten upphör har ägaren rätt till gravvården. Om gravrättsinnehavaren inte vill gör anspråk på gravvården inom 6 månader tillfaller gravvården upplåtaren, alltså församlingen. Vidare säger lagen: "Om en gravanordning har tillfallit upplåtaren och den är av kulturhistoriskt värde eller av annat skäl bör bevaras för framtiden, skall upplåtaren om möjligt lämna kvar den på platsen. Om

gravanordningen ändå måste föras bort från gravplatsen, skall den åter ställas upp inom begravningsplatsen eller på någon annan lämplig och därtill avsedd plats”.

Kulturhistorisk bedömning

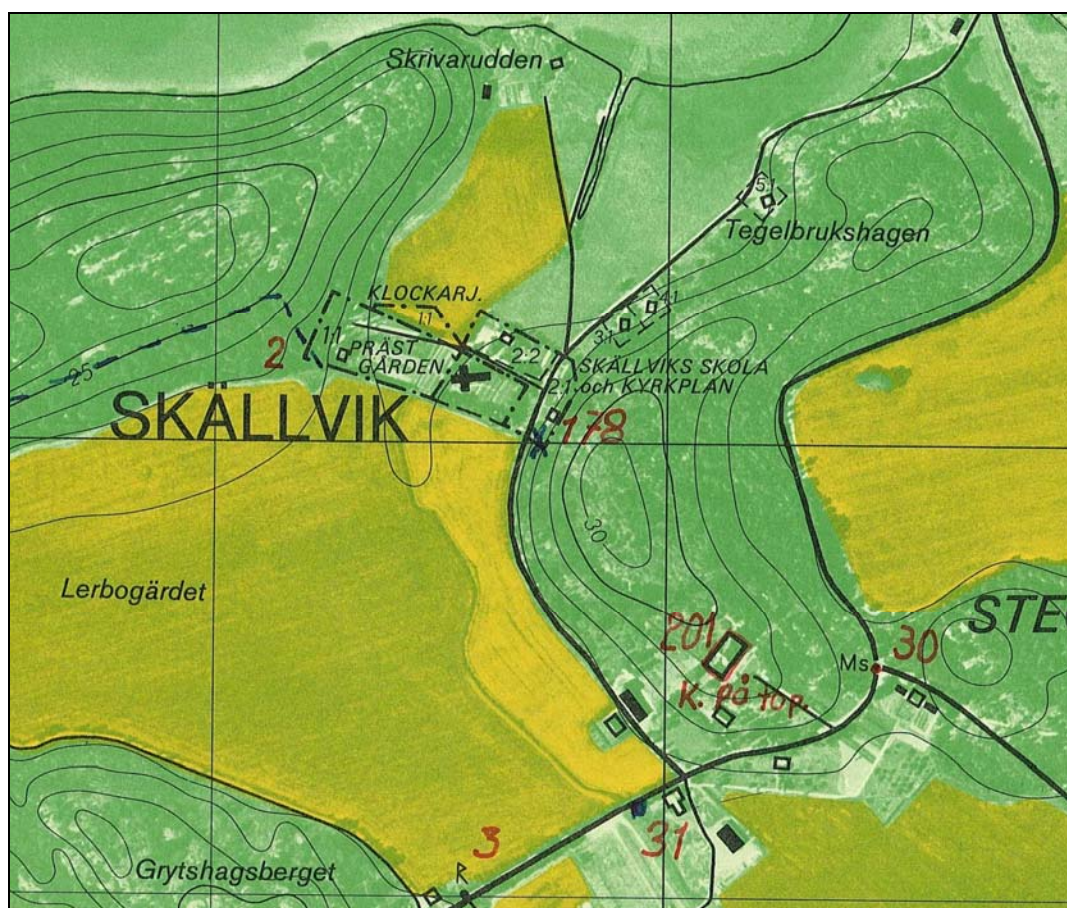
Alla gravvårdar bär på sin historia och kan berätta om en person, om en familj, om stilhistoria och om begravningsstraditioner. I rapporten anges exempel på typer av gravvårdar som utifrån olika grunder bedöms som kulturhistoriskt värdefulla. Generellt gäller att ålderdomliga gravvårdar från tiden fram till 1850 bör föras in i kyrkans inventarieförteckning. Detta gäller även gravstaket och gravvårdar i gjutjärn och smidesjärn liksom äldre vårdar av trä. Många andra gravstenar har också ett kulturhistoriskt värde som kan kopplas till gravvårdens utförande, t ex material och konstnärlig utformning eller ett lokal/personhistoriskt värde. Inventeringen omfattar i första hand enbart gravvårdar ute på kyrkogården. I flera kyrkor finns det dock gravvårdar som förvaras i kyrkan eller i lokal i anslutning till kyrkan. Ofta har dessa ett stort kulturhistorisk värde och bör tas med i kyrkans inventarieförteckning.

Den kulturhistoriska bedömningen görs utifrån principer som tagits fram av och fortlöpande diskuteras med representanter för Linköpings stift, länsstyrelserna i Kalmar, Östergötland och Jönköping samt läns museerna i Jönköping och Kalmar län. En kulturhistorisk bedömning är aldrig definitiv utan hela tiden föremål för omvärderingar. Vid bedömningen tas hänsyn till dels varje enskild kyrkogårds egna värden, men också till värden i förhållande till andra kyrkogårdar i stiftet och i övriga landet. Inför varje planerad förändring skall tillstånd inhämtas från länsstyrelsen och varje ärende behandlas där från fall till fall. Den kulturhistoriska bedömningen utgör underlag för beslut om vilka åtgärder som kan vara berättigade till kyrkoantikvarisk ersättning.

Inventeringens uppläggning och rapport

Rapporten består av en historik över kyrkogården samt en beskrivning i ord och bild av kyrkogården som helhet och de olika kvarteren/områdena. En kulturhistorisk bedömning görs av varje kvarter/område samt över kyrkogården i dess helhet. Arbetet har varit uppdelat i en fältdel med inventering och fotografering samt en arkivgenomgång. De aktuella arkiv som gåtts igenom har främst varit läns museets topografiska arkiv och Antikvarisk-topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet i Stockholm. Uppgifter har vidare hämtats från aktuell litteratur däribland hembygds litteratur. I viss mån har lantmäteriets handlingar och kartor nyttjats. De i rapporten redovisade arkivuppgifterna utgör en sammanfattning av genomgångna arkiv och ska inte ses som en komplett beskrivning av händelser i kyrkogårdens utveckling. Arbetet inkluderar en omfattande fotodokumentation varav ett antal bilder presenteras i rapporten. Delar av inventeringsmaterialet görs tillgängligt via Kulturmiljövårdens bebyggelseregister, ett informationssystem som förvaltas av Riksantikvarieämbetet (www.raa.se).

Fältarbete och rapport har utförts av antikvarie Johan Back, Östergötlands läns museum 2006. Rapporten finns tillgänglig på Linköpings stift, Länsstyrelsen i Östergötlands län, Östergötlands läns museum samt på respektive kyrklig samfällighet.

Utsnitt ur ekonomiska kartans blad 086 59, Skällvik 1981.

SKÄLLVIKS KYRKOGÅRD

Kyrkan med omgivande kyrkogård ligger ca 15 kilometer sydöst om Söderköping. Kyrkogården har en rektangulär planform i nordväst/sydöstlig riktning. Kyrkan ligger idag centralt placerad med en dragning åt norr. Innan kyrkogården utvidgades låg kyrkan i kyrkogårdens nordvästra del. Kyrkans långhus är orienterat i öst/väst. I rapporten kommer vädersträcken att behandlas som om även kyrkogården ligger i väst/östlig riktning.

Kyrkogårdens omgivning

Kyrkan med klockstapel ligger nära Slätbaken vid Stegeborgs slottsruin, skild från bebyggelse på nuvarande Stegeborgs egendom. Invid kyrkan ligger prästgården, numera församlingshem samt en f.d. skola och kyrkstallar. Socknen är rik på fornlämningar. Den byggda miljön kring kyrkan är en del av riksintresset kring Stegeborg.

Beskrivningen kompletteras efter avslutad inventering av kyrkomiljön.

Utsnitt ur häradsekonomska kartan 1868-1877.

Skällviks kyrka

Skällviks kyrka uppfördes under 1300-talets förra hälft. Mellan åren 1590-1593 lät Johan III utföra en omfattande ombyggnad av kyrkan och den fick formen av en centralkyrka. Vapenhuset tillkom i mitten av 1700-talet. 1955-56 genomgick kyrkan, såväl exteriört som interiört, en omfattande restaurering under ledning av arkitekt Erik Lundberg.

Kyrkogårdens historik

Uppgifter om kyrkogårdens historik har i huvudsak hämtats från Östergötlands läns museums topografiska arkiv och bibliotek.

Kyrkogården har sedan medeltiden vuxit fram vid den medeltida kyrkan, som spelade en central roll under den tid Stegeborgs fästning och slott var kunglig bostad.

Klockstapeln i Skällvik uppfördes 1754. På häradsekonomska kartan 1868-1877 syns en tydlig markering för kyrkogårdens omgärdning. Den rektangulära markeringen ligger i nordöstlig/sydvästlig riktning. Kyrkan är placerad i kyrkogårdens norra del. Redan vid restaureringen av kyrkan under 1956 diskuterades frågan om utvidgning. De planer som då framfördes av professor Erik Lundberg överensstämmer i stort med det förslag som hushållningssällskapet i Linköping utarbetade och som genomfördes av Söderköpings lastbilscentral 1967/1968. På inrådan från Riksantikvarieämbetet höjdes den gamla bogårdsmuren i väster för att förtydliga den äldre respektive den yngre delen av kyrkogården.

Efter studier av fotografier kan följande sägas om kyrkogårdens historik: under 1930-talet var stora delar av kyrkogården sand/grusbelagd och gravarna var omgärdade av låga häckar (buxbom).

Kyrkogården hade också en stor mängd träkors och gravvårdar i trä. Kyrkogården har tidigare även omgärdats av en granhäck vilket ett fotografi från 1942 visar, på samma fotografi syns även en ung trädkrans. Granhäcken finns inte på 1960-talet.

Under 1960-talet står en stor mängd gravstenar lutade mot kyrkans nordvästra fasad.

1971, i samband med att klockstapeln renoveras, renoveras även grindstolparna som tidigare varit klädda med spån och grindarna målas.

1991 anläggs minneslunden i den nya delen av kyrkogården. Minneslunden smyckas av ett ankare som omgärdas av stenar som skänkts från församlingsbor.

2002 flyttas den medeltida Herrborumsgravhällen in i kyrkorummet, efter att ha flyttats ut under renoveringen av kyrkan 1956, gravstenen låg senast vid klockstapeln.

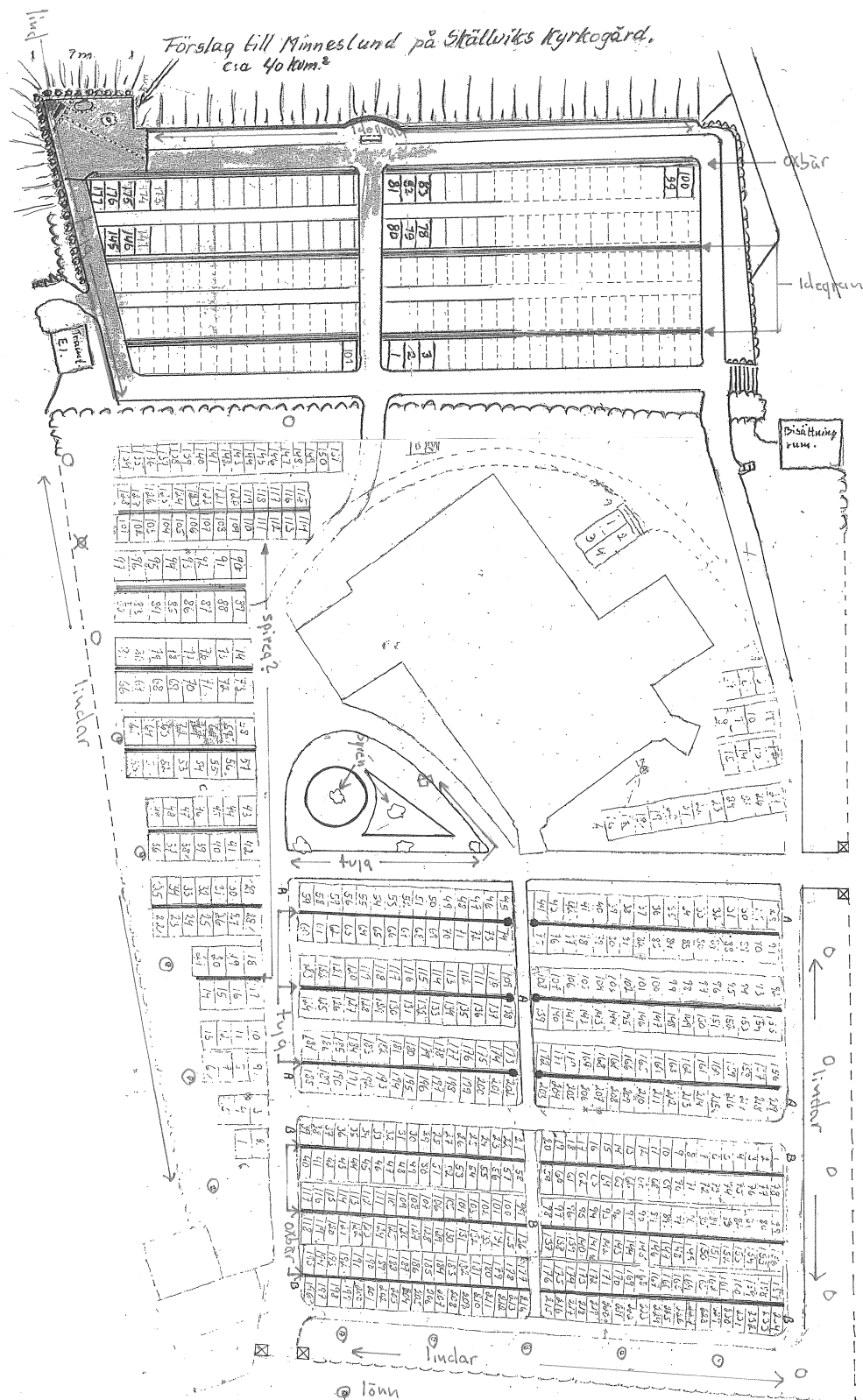

Foto 1943, foto i Östergötlands läns museums samlingar.

Foto 1958, foto i Östergötlands läns museums samlingar.

Översiktlig beskrivning av vegetation m m - Karta

BESKRIVNING AV KYRKOGRÅRDEN

Kyrkogården består av fyra kvarter: A-C och den utvidgade delen. Kvarter A ligger norr och öster om kyrkan, öster om kvarter A ligger kvarter B. Kvarter C ligger söder om kvarter A och B och ligger utmed den södra kyrkogårdsmuren. Utvidgningen ligger väster om kyrkan.

Allmän karaktär

Lindar bildar trädkrans kring kyrkogården som i öster karaktäriseras av de höga formklippta rygghäckarna av tuja. Kyrkogården domineras av kyrkan med tillhörande klockstapel. Gravvårdar i trä, smides- och gjutjärn ger tillsammans med enkla gravvårdar från den s k allmänna linjen kyrkogården bitvis en ålderdomlig karaktär. Större gravplatser ligger öster om kyrkan. Grindar och grusgångar är viktiga för kyrkans uppbyggnad i olika kvarter.

Omgärdning

Väster: stödmur av kluvna granitblock, kallmurad med skolning, ca 0,6 m hög. Stödmuren omgärdar det sydvästra hörnet på den utvidgade delen av kyrkogården. Det nordvästra hörnet är kallmurat av stora huggna granitstenar lagda i skift.

Öster om utvidgningen löper en kallmurad fristående mur. Muren är omlagd i samband med att utvidgningen gjordes, men skall enligt uppgift ligga där den tidigare kyrkogårdsmuren låg.

Norr: stödmur ca 1,0 m hög av kluvna stenar och fältgranitstenar. Skolning saknas bitvis i muren. Muren har begynnande skador på grund av att träden i trädkransens rotsystem trycker ut muren. Mot bisättningskammaren är muren något högre och fogad med bruk. Väster om bisättningskammaren mot trappa och utvidgningen består muren av stora huggna granitstenar. Muren är kallmurad och lagd i skift.

Öster: stödmur ca 1,0 m hög av kluvna stenar och fältgranitstenar. Skolning saknas bitvis i muren. Muren har skador på grund av att träden i trädkransens rotsystem trycker ut muren.

Söder: stödmur ca 0,7 m hög av kluvna stenar och fältgranitstenar. Murens västra del ligger delvis i skift med skolning, mot öster blir muren sämre och skolningen är bristfällig. Mot det sydöstra hörnet, där klockstapeln står, är muren borta. Eventuellt ingår delar av muren i fundamenten till klockstapeln. Muren har vissa skador på grund av att träden i trädkransens rotsystem trycker ut muren.

Kyrkogårdsmur i S.

Kyrkogårdsmur i Ö.

Ingångar

Norr: rikt dekorerad dubbelgrind i järnsmede, 1800-tal. Liknande grindar finns på Sankt Anna kyrkogård. Grindstolparna renoverades 1971 då kopparhuvorna sattes på, tidigare var grindstolpstopparna klädda med spån. Väster om bisättningsrummet finns en trappa med sättsteg av granit och ledstänger av järn.

Öster: rikt dekorerad dubbelgrind i järnsmede, 1800-tal. Liknande grindar finns på Sankt Anna kyrkogård. Grindstolparna renoverades 1971 då kopparhuvorna sattes på, tidigare var grindstolpstopparna klädda med spån. Väster om bisättningsrummet finns en trappa med sättsteg av granit och ledstänger av järn.

Grind i Ö.

Vegetation

Väster: utvidgningen avgränsas i väster av en nyplanterad idegranshäck. I utvidgningens sydvästra hörn växer en lind. Innanför den äldre (omlagda) kyrkogårdsmuren i väster växer två lindar som ingår i trädkransen.

Norr: fyra lindar ingår i trädkransen.

Öster: sex lindar ingår i trädkransen.

Söder: åtta lindar ingår i trädkransen.

Gångsystem

Från kyrkogårdens grindöppning i norr löper en grusad gång öster om kyrkan, gången fortsätter fram mot kyrkans entré i söder. Från grindöppningen i norr löper även en grusbelagd

gång rakt österut, runt kvarter A och B längs med kyrkogårdsmuren. Gången fortsätter söder om kvarter B och A innanför kvarter C och ansluter till det grusade partiet vid kyrkans södra entré, gången ansluter sedan till utvidgningen. Mellan kvarter A och B löper en gång, även norra och södra delen av kvarter A avgränsas av en gång. Tidigare har även en gång funnits mellan norra och södra delen av kvarter B, men den är idag igenlagd och beväxt med gräs. Den östra grindöppningen ansluter till grusgångarna. Från grindöppningen i norr löper ytterligare en grusbelagd gång mot väster, gången ansluter till utvidgningen. Utvidgningen omgärdas av grusbelagda gångar som ansluter till minneslunden. Utvidgningen har även en centralt placerad grusad gång.

Gravvårdstyper

Den äldsta gravvården på Skällviks kyrkogård är den gravvård i gjutjärn som restes 1852 över Arnell. Skällviks kyrkogård har en stor mängd gravvårdar i form av kors. De vita träkorsen från 1900-talets första hälft dominerar, men det finns även yngre träkors som är målade med klarlack/fernissa. Även enstaka resta gravvårdar i trä förekommer. Kors finns även i sten, gjutjärn och smidesjärn. Delar av den s k allmänna linjen finns idag bevarad, dessa gravvårdar är ofta mindre och enkla till sin utformning. Här på Skällviks kyrkogård är det framförallt de vita korsen som tidigare ingått i den allmänna linjen, men även gravvårdar i sten förekommer. Gravläggningarna i den allmänna linjen gjordes mellan 1918 och 1957. På kyrkogården finns det även enstaka gravvårdar belagda med grus och omgärdade av stenram eller staket av gjutjärn.

Gravvård i gjutjärn från 1852, gravvårdsnr A 16.

Gravvård i form av ett träkors, gravvårdsnr B 134.

Minneslund

1991 anlades minneslunden i utvidgningens sydvästra hörn. Minneslunden har ett skåpliknande arrangemang för vaser och ljus. Minneslunden smyckas av ett ankare som omgärdas av stenar som skänkts från församlingsbor.

Byggnader

Klockstapeln i Skällvik uppfördes 1754 av ett system av stödben och strävor, en centralt placerad mittstock och ett komplicerat system av kryssregelverk. De kraftiga bottenstockarna och den centralt placerade mittstocken är anslutna till strävpelarna och stabiliserar på så vis konstruktionen. Bottenstockarna vilar på kluvna granitblock. Klockstapelns branta tak är åttakantigt, nedanför klockluckorna är klockstapeln ytterligare utkragad, takfallen är klädda med spån. Taket kröns av ett kors med förgyllda klot.

En trappa leder upp från marknivån till klockstapelns första plan, ytterligare trappor leder upp till klockorna. Klockringning och öppning av klockluckorna är idag moderniserade. Klockstapeln är idag tjärstruken med detaljer i svart.

Klockstapeln genomgick en reparation 1915, vilket en plakett i klockstapeln och en inhuggning i en av grundstenarna visar. I samband med kyrkans renovering 1956 genomfördes förstärkningsarbeten av klockstapeln. 1971 genomfördes en grundlig renovering, flera stödben hade kraftiga rötskador. Flera stödben och bottenstockar byttes ut i sin helhet medan andra lagades och bitvis ersattes med nytt material. Delvis lades nya tak över syllstockarna, brädväggar och takspån lagades, målning och förgyllning av korset på klockstapelns tak gjordes. Hela klockstapeln ströks med dalbränd tjära.

Klockstapeln i Skällvik, från N.

Nordväst om kvarter A ligger en bisättningskammare ritad av arkitekten och professorn Erik Lundberg samt arkitekt Uno Söderberg. Den uppfördes 1960-61. Byggnaden är putsad och avfärgad i vitt, tak och gavelrösten är av plåt.

Övrigt

Utanför den östra kyrkogårdsmuren, i hela dess längd, står resta grovhuggna pollare av granit, ovanpå dessa pollare löper ett järnrör. Anordningen har använts för att binda upp hästarna under kyrkbesöket. Nordväst om kyrkogården finns idag även de gamla kyrkstallarna kvar. De används idag delvis som personalutrymmen för kyrkans personal.

Undanställda gravvårdar i klockstapeln i trä och smidesjärn.

Undanställda gravvårdar utanför utvidgningen i söder.

Kulturrehistorisk bedömning

Skällviks kyrka och kyrkogård med dess klockstapel, grindar, mur, bisättningsrum och trädkrans är en väl sammanhållen miljö med mycket höga kulturrehistoriska värden. Kyrkogården har sedan medeltid vuxit fram kring den medeltida kyrkan, som spelade en central roll under den tid Stegeborgs fästning och slott var kunglig bostad. På häradsekonomska kartan 1868-1877 markeras den kvadratiske kyrkogården tydligt med en symbol för kyrkan i kyrkogårdens nordvästra hörn. Studier av äldre fotografier visar att under 1930-talet var stora delar av kyrkogården sand/grusbelagd och gravarna omgärdade av låga häckar (buxbom). Kyrkogården hade också en stor mängd träkors och gravvårdar i trä. 1967/1968 utvidgades kyrkogården åt väster.

Klockstapeln från 1754 har ett mycket högt kulturhistoriskt och miljöskapande värde. Klockstaplar av trä fanns fram till andra delen av 1700-talet på många av länets kyrkogårdar. Men bland annat på grund av en kunglig förordning revs de flesta med tiden. Anordningen i form av långa järnrör på stenspallare för att binda hästar vid står visserligen utanför själva kyrkogården men tas med i denna bedömning och har ett mycket högt kulturhistoriskt värde.

Bisättningsrummet är ritat av arkitekten och professorn Erik Lundberg samt arkitekt Uno Söderberg. Erik Lundberg var ledande när det gällde restaureringar och förändringar i kyrkor vid mitten av 1900-talet. Han genomförde även en omfattande restaurering av kyrkan i Skällvik och lämnade förslag till utvidgning av kyrkogården. Det förslaget låg sedan till grund för kyrkogårdens utvidgning på 1960-talet. Sammantaget gör detta att bisättningsrummet och bevarade delar av utvidgningens utformning har ett gestaltungs-mässigt värde.

Träden i trädkransen visar på det parkideal som blev vanligt på landsortskyrkogårdarna framförallt under 1800-talet. Men den planerade vegetationen på kyrkogårdarna var kanske i första hand en hälso- och hygienaspekt. Idag är den en viktig del av kyrkogårdens formspråk och karaktär. De träd som idag står inne på kyrkogården, mellan den äldre och yngre kyrkogården, markerar kyrkogårdens äldre utsträckning och har därför ett extra historiskt värde. Idag är rygghäckarna, främst i kvarter A och B, karaktärsskapande för kyrkogården. Även de rikt dekorerade järnsmidesgrindarna från 1800-talet har ett stort kulturhistoriskt och miljöskapande värde. Liknande grindar finns även på Sankt Anna kyrkogård. Detsamma gäller grusgångarna och de olika murarna och omgärdningarna, som är väsentliga för att man skall kunna se strukturen mellan de olika kvarteren och kyrkogårdens utvidgningar.

På kyrkogården är till viss del den äldre strukturen som uppstod senast under andra delen av 1800-talet väl bevarad. Den innebär att mer påkostade "köpegravar" förlades invid kyrkogårdsmuren och i kvarterens ytterkanter. På Skällviks kyrkogård är köpegravarna främst placerade öster om kyrkan. Inne i kvarteren fanns de enklare linjegravarna. Systemet med linjegravar växte fram under slutet av 1700-talet. Det innebar att begravingarna skedde på linje vartefter dödsfallen skedde. Äkta makar eller andra familjemedlemmar begravdes inte bredvid varandra. Från början innebar systemet troligen inte någon direkt "statuskillnad" men under 1800-talet övergick det till att bli en gravläggning för dem som inte kunde eller ville betala för en gravplats.

På Skällviks kyrkogård finns flertalet gravvårdar kvar från den så kallade allmänna linjen i kvarter B och C, där man bitvis kan följa gravläggningarna från 1917-1957. Det är värdefullt att man kan följa ordningen på gravläggningarna.

Enstaka gravvårdar har ett högt eller mycket högt kulturhistoriskt värde. Det gäller bland annat gravvårdar i form av vita träkors. Vita träkors har varit en mycket vanlig typ av gravvård på länets kyrkogårdar. Äldre fotografier och en stor mängd undanplockade träkors visar att även Skällviks kyrkogård har haft en betydande mängd av vita träkors. Stort kulturhistoriskt värde har även de smides- och gjutjärnskors som finns på kyrkogården. De omgärdade gravvårdarna visar på en gravutformning som var mycket vanlig på länets kyrkogårdar från mitten av 1800-talet och ca 100 år framåt. Gravstaket i järnsmide och gjutjärn är en tidig form av omgärdning, medan stenramarna mestadels är från 1920-talet och framåt.

Enstaka gravvårdar kan även ha ett mycket stort lokalhistoriskt värde bland annat i form av titlar, som säger en del om näringsliv och social struktur i en socken. På Skällviks kyrkogård finns titlar såsom; greven, åkeriägaren, målarmästaren, gruvarbetaren, hemmansägaren och

musikhandlaren. Enstaka titlar anknyter till Skällvik som kustsocken såsom; färjvakten, skepparen och fiskaren.

BESKRIVNING AV ENSKILDA KVARTER

Kvarter A

Kvarteret omfattar gravplats nr A 1-219 och ligger norr, nordöst och öster om kyrkan. Norr om kvarteret, utanför kyrkogården, ligger den f d skolan. Söder om kvarteret ligger kyrkan, och kvarter C, öster om kvarteret ligger kvarter B.

Kvarter A från NNÖ.

Allmän karaktär

Kvarter A karaktäriseras idag av de höga formklippta rygghäckar av tuja som växer i nord/sydlig riktning. Strax öster om kyrkobyggnaden står flera stora äldre gravvårdar, gravvården med gjutjärnsstaket över greven Schwerin på Stegeborg dominerar. Kvarteret delas in i två delar av en grusgång.

Omgärdning

Kvarteret omgärdas i norr av kyrkogårdsmuren.

Ingångar

Den norra ingången till kyrkogården leder in till kvarter A.

Vegetation

Kvarteret är gräsbelagt. I kvarterets östra del växer tre rygghäckar av tuja.

Gångsystem

Från ingången i norr leder en grusgång fram mot kyrkans entré i söder. Vid ingången löper även grusgången åt väster och öster. Runt kvarteret löper grusbelagda gångar. Kvarteret delas in i två delar av en grusad gång som löper i väst/östlig riktning.

Gravvårdstyper

Norr om kyrkan ligger bland annat en större gravhäll med lyftringar. Öster om kyrkan finns en grusgrav omgärdad av ett gjutjärnsstaket, staketets stolpar kröns av eldsflammor. Den omgärdade gravvården är i kalksten och rest över greve Schwerin på Stegeborg vid 1800-talets mitt. I kvarteret finns flera olika typer av gravvårdar i form av kors, bland annat ett kors av svart granit, vitmålade träkors, gjutjärnskors och ett järnkors med förgyllda klot från 1950-talet. I kvarterets östligaste del finns enkla gravvårdar från den s k allmänna linjen. Kvarteret domineras av gravvårdar från 1940-60-talet.

Byggnader

Nordväst om kvarter A ligger en bisättningskammare ritad av arkitekten och professorn Erik Lundberg samt arkitekt Uno Söderberg. Den uppfördes 1960-61. Byggnaden är putsad och avfärgad i vitt, tak och gavelrösten är av plåt.

Bisättningskammare från V.

Bisättningskammare från Ö.

Övrigt

-

Kulturhistorisk bedömning

På kyrkogården är till viss del den äldre strukturen som uppstod senast under andra delen av 1800-talet väl bevarad. Den innebär att mer påkostade "köpegravar" förlades invid kyrkogårdsmuren och i kvarterens ytterkanter. På Skällviks kyrkogård är köpegravarna främst placerade öster om kyrkan. De omgärdade gravvårdarna visar på en gravutformning som var mycket vanlig på länets kyrkogårdar från mitten av 1800-talet och ca 100 år framåt. Gravstaket i järnsmide och gjutjärn är en tidig form av omgärdning, medan stenramarna mestadels är från 1920-talet och framåt. Inne i kvarteren fanns de enklare linjegravarna. Systemet med linjegravar växte fram under slutet av 1700-talet. Det innebar att begravningsarna skedde på linje vartefter dödsfallen skedde. Äkta makar eller andra familjemedlemmar begravdes inte bredvid varandra. Från början innebar systemet troligen inte någon direkt "statuskillnad" men under 1800-talet övergick det till att bli en gravläggning för dem som inte kunde eller ville betala för en gravplats.

Enstaka gravvårdar kan även ha ett mycket stort lokalhistoriskt värde bland annat i form av titlar, som säger en del om näringsliv och social struktur. I kvarter A finns titlar såsom; hemmansägaren, brukspatronen, greven, musikhandlaren och kyrkovärden.

Kvarter B

Kvarteret omfattar gravplats nr B 1-234 och ligger öster om kyrkan. Norr om kvarteret, utanför kyrkogården, ligger den f d skolan och i nordöst ligger f d kyrkSTALLARNA. Öster om kvarteret, utanför kyrkogårdsmuren, står resta pollare med ett järnrör ovanpå, detta användes för att binda fast hästar under kyrkobesöket. Söder om kvarteret står klockstapeln.

Kvarter B från SV.

Allmän karaktär

Kvarter B karaktäriseras utav rygghäckar av oxbär som växer i nordsydlig riktning. I kvarteret finns flera vita träkors som tidigare ingått i den sk allmänna linjen.

Omgärdning

Kvarteret omgärdas i norr och öster av kyrkogårdsmuren.

Ingångar

Södra ingången.

Vegetation

Kvarteret är gräselagt. I kvarteret växer tre rygghäckar utav oxbär.

Gångsystem

Från grindöppningen i söder löper en gång runt kvarter B. Tidigare har kvarteret delats in i två delar utav en grusad gång, på samma sätt som kvarter A är indelat. Denna gång är igenlagd och beväxt med gräs.

Gravvårdstyper

Kvarter B har en stor mängd gravvårdar i form av kors. De vita träkorsen från 1900-talets första hälft dominerar men det finns även yngre träkors som har en klarlack som målning. Även enstaka resta gravvårdar i trä förekommer. Kors finns även i sten, järn, gjutjärn och smidesjärn. Delar av den s k allmänna linjen finns idag bevarad, dessa gravvårdar är ofta mindre och enkla till sin utformning. Här på Skällviks kyrkogård är det framförallt de vita korsen som tidigare ingått i den allmänna linjen, men även gravvårdar i sten förekommer. Gravläggningarna på den allmänna linjen är mellan 1918 och 1957.

Byggnader

Klockstapel, se den allmänna beskrivningen.

Övrigt

-

Kulturhistorisk bedömning

På kyrkogården är till viss del den äldre strukturen som uppstod senast under andra delen av 1800-talet väl bevarad. Den innebär att mer påkostade ”köpegravar” förlades invid kyrkogårdsmuren och i kvarterens ytterkanter. På Skällviks kyrkogård är köpegravarna främst placerade öster om kyrkan. Inne i kvarteren fanns de enklare linjegravarna. Systemet med linjegravar växer fram under slutet av 1700-talet. Det innebär att begravingarna skedde på linje vartefter dödsfallen skedde. Äkta makar eller andra familjemedlemmar begravdes inte bredvid varandra. Från början innebär systemet troligen inte någon direkt ”statusskillnad” men under 1800-talet övergick det till att bli en gravläggning för dem som inte kunde eller ville betala för en gravplats. På Skällviks kyrkogård finns flertalet gravvårdar kvar från den så kallade allmänna linjen i kvarter B och C, där man bitvis kan följa gravläggningarna från 1917-1957. Det är värdefullt att man kan följa ordningen på gravläggningarna.

Enstaka gravvårdar har ett högt eller mycket högt kulturhistoriskt värde. Det gäller bland annat gravvårdarna i form av vita träkors som har varit en mycket vanlig typ av gravvård på länets kyrkogårdar. Äldre fotografier och en stor mängd undanplockade träkors visar att även Skällviks kyrkogård tidigare har haft en betydande mängd av vita träkors.

Enstaka gravvårdar kan även ha ett mycket stort lokalhistoriskt värde bland annat i form av titlar, som säger en del om näringsliv och social struktur. I kvarter B finns titlar såsom; hustrun, skolläraren och byggmästaren.

Kvarter C

Kvarteret omfattar gravplats nr C 1-151 och ligger söder och sydväst om kyrkan. Söder om kvarteret, utanför kyrkogården, ligger jordbruksmark. Norr om kvarteret finns kyrkan. Väster och nordväst om kvarteret ligger kyrkogårdens utvidgning. Öster om kvarteret står klockstapeln.

Allmän karaktär

Kvarteret ligger längs med kyrkogårdens södra kyrkogårdsmur. På grund utav kyrkogårdens utbredning och kyrkans placering på densamma är kvarteret kilformat med spetsen riktad mot öster. I öster finns enstaka större gravvårdar, i den västra delen finns enstaka gravvårdar från den s k allmänna linjen.

Omgärdning

Kvarteret omgärdas av kyrkogårdsmuren i söder och muren som avgränsar mot utvidgningen i väster.

Ingångar

-

Vegetation

Kvarteret är gräsbelagt, i den östra delen växer rygghäckar av spirea(?). Sju lindar som ingår i trädkransen växer innanför kyrkogårdsmuren i söder. Ytterligare två lindar växer innanför den äldre kyrkogårdsmuren i väster.

Gångsystem

Norr om kvarteret löper en grusbelagd gång från grindöppningen i öster och ansluter till utvidgningen i väster.

Gravvårdstyper

I kvarterets östra del står flera större gravvårdar, en grav är grusbelagd och omgärdad av stenram. I kvarteret finns flera kors i smidesjärn. I kvarterets västra del finns enstaka gravvårdar från den s k allmänna linjen.

Byggnader

Klockstapeln.

Övrigt

-

Kulturhistorisk bedömning

På Skällviks kyrkogård finns flertalet gravvårdar kvar från den så kallade allmänna linjen i kvarter B och C, där man bitvis kan följa gravläggningarna från 1917-1957. Det är värdefullt att man kan följa ordningen på gravläggningarna.

Bland gravvårdar med stort eller mycket stort kulturhistoriskt värde kan korsen i smidesjärn nämnas. Enstaka gravvårdar kan även ha ett mycket stort lokalhistoriskt värde bland annat i form av titlar, som säger en del om näringsliv och social struktur. I kvarter C finns titlar såsom; gruvarbetaren, smidesmästaren, stensättaren, nämndemannen och hemmansägaren.

Den utvidgade delen

Kvarteret omfattar gravplats nr 1-177 och ligger väster om kyrkan. Väster om kvarteret, utanför kyrkogården, ligger den f d prästgården nuvarande församlingshemmet. Öster om kvarteret finns kyrkan och kvarter C. Söder och norr om kvarteret, utanför kyrkogården, ligger jordbruksmark.

Allmän karaktär

Kvarteret ligger upphöjt i förhållande till omkringliggande marknivåer i söder, väster och norr, ansluter till den äldre kyrkogårdsnivån i öster. Kvarteret har en öppen karaktär, med rygghäckar i nord/sydlig riktning. I kvarterets sydvästra del ligger minneslunden.

Omgärdning

Kyrkogårdsmuren i sydväst och nordväst.

Ingångar

Kvarteret nås från den äldre kyrkogården, eller från den trappa som ligger väster om bisättningsrummet.

Vegetation

Kvarteret är gräsbeväxt, i söder avgränsas kvarteret av flera höga tujor. I kvarterets sydvästra hörn växer en lind. Kvarteret avgränsas mot väster utav en häck av idegran. I kvarteret växer rygghäckar av idegran och oxbär.

Gångsystem

Utvidgningen omgärdas av grusbelagda gångar som ansluter till minneslunden. Utvidgningen har även en centralt placerad grusad gång. Grusgångarna ansluter till den äldre delen centralt och vid trappan i norr.

Gravvårdstyper

Gravläggningarna är från 1968 och fram tills idag. Gravvårdarnas utformning är också tidstypisk för 1960- talet och fram till idag.

Byggnader

El-central.

Övrigt

-

Kulturhistorisk bedömning

Den relativt enhetliga utformningen av kyrkogårdens utvidgning från 1960-talet är tidstypisk med rygghäckar mellan raka gravrader. Enstaka gravvårdar kan ha ett mycket stort lokalhistoriskt värde bland annat i form av titlar, som säger en del om näringsliv och social struktur. På utvidgningen finns titlar såsom; smidesmästaren, färjvaktaren, fiskaren och lantbrukaren.

Källor:

Bogårdsmurar i Linköpings stift, Östergötlands län, inventering del 1-3, Grenberger Byggnadsrestaureringskontor 2004.
Broocman C F. Beskrifning öfver the i Östergötland..... . 1760.
Faksimilutgåva 1993.
Hansson, Hans-Erik m fl. Vård av gravstenar. Riksantikvarieämbetet. 2002.
Kulturhistorisk inventering av kyrkor och kyrkomiljöer utförd av Östergötlands länsmuseum 2003-
Kulturmiljövård 6/98. Riksantikvarieämbetet. Stockholm 1989.
Kyrkogårdens gröna kulturarv. Stad&Land. Movium/inst för landskapsplanering. Sveriges lantbruksuniversitet nr 103/1992.
Ridderstad A. Östergötlands beskrivning. Andra delen. Stockholm 1918.
Tham W. Beskrifning öfver Linköpings län. Förra delen Stockholm 1854. Andra delen Stockholm 1855.
Theorell A, Wästberg P, Hammarskiöld H (foto). Minnets stigar. En resa bland svenska kyrkogårdar. 2001.
Wadsjö H (red). Kyrkogårdskonst. Stockholm 1919.
Widegren PD. Försök till en ny beskrivning över Östergötland. Första bandet 1817. Andra bandet 1828. Faksimilutgåva 1993.
Östergötlands läns museums topografiska arkiv.

Stefan Günther, Fredriksson Arkitektkontor, Norrköping, har lämnat uppgifter om bisättningskammaren.

www.lantmateriet.se. Häradskarta från 1868-77
www.ostergotlandslansmuseum.se

EXEMPEL PÅ GRAVVÅRDAR MED KULTURHISTORISKT INTRESSE

Förklaring till exempellistan

Exempellistan är indelad i två delar. Den första delen som innehåller uppgifter om kyrkogård, kvarter, gravnummer, material, efternamn, hemvist och årtal är en identifikationsdel. Under den andra delen anges en kulturhistorisk notering med uppgift om titel, gravplats och gravvård. Dessutom noteras eventuella skador och andra anmärkningar.

Kvarter: anges endast i de fall då kyrkogården är indelad i kvarter.

Numrering: görs efter gravkartan. Ofta kan det vara svårt att exakt lokalisera gravnumret, då gravbredd kan variera och många gravnummer intill varandra saknar gravvård. Att gravnumren ofta börjar med "0" beror på att datorn ska kunna sortera materialet i rätt ordning. I vissa fall står äldre gravvårdar utan gravnummer bland övriga gravar och då ges de t ex beteckningen "onumr. S om 042". Stenar som står undanställda och bedöms ha ett kulturhistoriskt värde ges nya nummer: "ÖLM 1, ÖLM 2 o s v".

Material: Här anges vårdens material. Beteckningen "granit" används utan närmare specifikation av olika typer. Stenens färg förkortas **sv** (svart), **gr** (grå), **r** (röd), **gr/r** (grå/röd) osv.

Efternamn: I allmänhet det första efternamnet som står på gravvården.

Hemvist: Det geografiska namn som står på gravvården. Det kan röra sig om bynamn, gårdsnamn eller namnet på en mindre fastighet. I undantagsfall är det namnet på en plats som inte ligger i socknen.

F:a årtal och **S:a årtal:** anger det tidigaste respektive senaste dödsåret som står på gravvården. Är det endast ett årtal angivet står det i F:a årtal.

Titel: Samtliga yrkestitlar samt hemmansägare, rusthållare m m. Dessa gravvårdar bedöms ha ett kulturhistoriskt intresse oavsett vårdens ålder.

Gravplats: Gravplatsen är omramad av stenram, häck, järnstaket eller kedja. Själva gravplatsen är i allmänhet täckt med grus men i vissa fall med gräs.

Gravvård: Speciella typer av gravvårdar som t ex gjutjärnskors, träkors, håll, sköld, ålderdomlig sten m m.

Skada: Notering om eventuell skada, t ex rost på en gjutjärnsvård eller på ett järnstaket, sprucken kalkstensvård o dyl. Här noteras även om det är ovanligt mycket lava på framför allt kalkstensvårdarna.

Anmärkning: Här noteras om gravvården har ett lokalhistoriskt eller personhistoriskt intresse eller andra anmärkningar– L1, P1, A1 osv. Detta hänvisar till korta notiser i slutet av exempellistan.

Utvärderingskarta

Exempel på gravvårdar med kulturhistoriskt intresse är markerade med X.

Gravvårdar med omgärdning är markerade med en fyrkant.

